

DE MANI IN VOGELVLUCHT

*De vensters zagen uit op een woestenij van rotsen en stenen die door de maan werd verlicht, en iets verder weg rees een hoge smalle toren, waarvan een van de rechthoekige flanken verzilverd werd door de maan, op in de kokende nacht. Onze pennen krasten onverdroten verder. Plotseling verbrak de vrouw van de herbergier de stilte. Wat ben je aan het schrijven, vroeg ze aan Joan. Een brief naar Engeland. Goed vertel ze in Londen maar dat je in de Mani bent, een bloedhete plek, waar alleen maar stenen zijn. Dat is precies wat ik net heb opgeschreven. (Patrick Leigh Fermor *Mani*, p. 64)*

Toen de Britse auteur Patrick Leigh Fermor (°1915) samen met zijn vriendin Joan Eyres-Monsell in 1952 door de Mani trok, was het nog één van de meest woeste, meest geïsoleerde en conservatiefste streken van Griekenland, waar een reiziger alleen te voet of met een muilezel vooruit kwam. Bij het verschijnen van zijn reisverslag met als ondertitel ‘Travels in the Southern Peloponnese’ in 1958 waren er al veranderingen op til. Toen hij bij de herdruk van 1974 een nieuw voorwoord schreef, waren er al zoveel asfaltwegen aangelegd, dat er van de vroegere isolatie geen sprake meer was. Integendeel zelfs. Tegenwoordig staat het gebied al weer enkele decennia prominent op de menukaart van de toeristenindustrie en onderscheidt de streek zich afgezien van het landschap en de traditionele architectuur nauwelijks van andere Griekse streken waar de ‘homo touristicus’ zijn intrede gedaan heeft.

Uit het bovenstaande citaat blijkt al dat Fermor een romanticus is, want alleen het zuidelijke deel van de Mani bestaat echt enkel uit steenwoestijn, waarop de sirocco, net zoals Ibrahim Pasja in 1825, de taktiek van de verschroeiende aarde loslaat. Fermor is ook een schrijver die zich maar moeilijk bij zijn leest kan houden. Hij berijdt zoveel stokpaarden dat de inhoud van zijn boek alle kanten uitwaaiert. Bijna de helft van zijn boek heeft helemaal niets met de Mani ‘an sich’ van doen, maar beschrijft zaken die geldig zijn in de hele Griekse wereld. Bovendien heeft hij lang niet het hele gebied bereisd, maar grote delen slechts vanaf het dek van een kaïki of andere schuit waargenomen. Daarin is hij echter niet uniek, want de meeste van zijn voorgangers hebben het gebied ook nauwelijks bezocht, maar schreven er toch meer of minder uitgebreid over. Het leek mij dus een goed idee om eens verder te kijken dan Fermor en zijn voorgangers. Omdat het ondoenlijk is in het kader van een artikel de lacunes die Fermor achtergelaten heeft, op te vullen, beperk ik mij in dit artikel tot een exposé van de geschiedenis van de Mani en presenteer ik de lezer een bloemlezing uit de Manireisliteratuur tussen 1450 en 1850.

In de Griekse historiografie worden steevast drie streken genoemd die het Turkse gezag nooit hebben aanvaard en als bolwerken van vrijheid golden. Dat waren Souli in Epirus, Sfakia in de onhergzame Lefka Ori in Zuidwest Kreta en de Mani op de Peloponnesus. Alle drie kenden zij vanwege hun geïsoleerde ligging en de moeilijke ecologische omstandigheden een traditie van verzet tegen de controle van een centrale autoriteit. De Mani valt grotendeels samen met de middelste vinger van de Peloponnesus. Deze ‘akropolis van Hellas’ werd ergens in de late Middeleeuwen omgedoopt tot Morea, volgens de meest aanvaarde etymologie op grond van het grote aantal moerbeibomen dat aangeplant werd voor de zijdeteelt. De streek wordt gedomineerd door de messcherpe kammen van de Ano en Kato Taygetos. Dit bergmassief werd in de Odyssee 6.103 περιμήκετος (zeer hoog) genoemd en door de geograaf Strabo ὕψηλόν τε καὶ ὄρθιον (steil en recht omhoog).

Het noordelijk deel van de Ano Taygetos wordt bekroond door de 2407 meter hoge Profitis Ilias (antieke naam: Talatum), de hoogste berg van de Peloponnesus. De Kato Taygetos, de bergkam tussen de slenk tussen Gytheio en Areopolis en Kaap Matapan, wordt bekroond door de 1214 meter hoge Sanghias. Deze mondt uit in de 300 meter hoge kaap Matapan, de scheidslijn tussen de Ionische en de Egeïsche Zee. Dit was de antieke kaap Ταίναρον, waarschijnlijk een voor-Grieks woord, waar de Griekse mythografen een van de ingangen naar de Hades situeerden. De ingang werd bewaakt door de helhond Cerberus, een driekoppig monster dat elke pitbull tot een schoothondje degradeert, maar voor Heracles geen partij was. Hier stond ooit een chtonisch heiligdom, dat door de Grieken werd geassimileerd aan een tempel van Poseidon annex dodenorakel, en dat ook diende als asiel voor gevluchte heloten.

Geomorfologisch bestaat de Mani uit kalksteen, met hier en daar wat marmer en leisteen. Aan de voet van de bergen hebben zich grindformaties opgehoogd. Het is vooral in het zuiden zeer stenig met weinig bodemgrond, waarbij slechts kleine karstdalen en hoogvlakten vruchtbare grond opleveren. Niet alleen daarom waren en zijn de ecologische omstandigheden er bar, want het voorjaar, en dan vooral april, is meestal te droog en wordt geteisterd door harde winden. Aan de westkant waren het de Greco en Levante die door de ravijnen raasden, in het oostelijk deel de Garbino. Volgens de 19^e eeuwse topograaf William Martin Leake was er wel sprake van een gezond klimaat. De enige pest die het gebied teisterde was volgens hem de kwaal van de overbevolking.

Vondsten in de grotten van Pyrgos Dirou en Apedima tis Areopolis hebben bewoning sinds het paleolithicum en neolithicum (4500-2700) aangetoond. Ook tijdens de middenhelladische en laathelladische periode, de bloeitijd van de Myceense cultuur, was de Mani bewoond. In de Ilias worden Hire, Enope/Gerenia, Kardamyle, Oitylos, Messe, Laas, Asine, Kranai, Elos en Augeai/Aigiai genoemd. Maar ook in Leuktro, Pefnos en Thalamai zijn

Myceense vondsten geattesteerd. Sommige Homerische locaties als Enope/Gerenia, Kardamyle en Oitylos kennen continuïteit van bewoning. Door de komst van de Doriërs werden de ‘Achaëers’ onderworpen of naar de periferie gedrongen. Deze περίοικοι (rondomwonenden) beschikten niet over het burgerrecht, maar konden wel worden opgeroepen voor de krijgsdienst en genoten zodoende een vorm van autonomie. We kunnen er dan ook van uitgaan dat de κῶμαι en οἰκισμοί (dorpen en nederzettingen) in de Mani tijdens de Spartaanse hegemonie over Laconië en Messenië tot deze categorie behoorden. Na het verzwakken van de Spartaanse macht in de 4e eeuw v. Chr. ontstond het Κοινὸν τῶν Λακεδαιμονίων (Bond van de Lacedaimoniërs), waarvan ook enkele steden uit de Mesa Mani zoals Ταίναρον en Ψαμαθοῦς deel uitmaakten. Deze bond, die aan het begin van het principaat door keizer Augustus werd omgezet in de Κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακόνων (Bond van de vrije Laconiërs), bestond uit 24 steden, waarvan Pausanias er in zijn reisverslag achttien noemt. Daarvan lagen Gytheion, Laas, Pyrrichos, Teuthrone, Kainepolis, Oitylos, Thalamai, Leuktra, Gerenia en Alagonia in de Mani. Deze bond werd in 297 tijdens de tetrarchie ontbonden en ingedeeld bij de provincie Achaia behorend tot het diocees Illyricum. Een zware aardbeving in 375 en invallen van de Goten en Vandalen in de vierde en vijfde eeuw luidden het einde van de antieke periode in. Aan de fundamenten van vierde- en vijfde-eeuwse christelijke basilieken die in de Mani zijn aangetroffen, is te zien dat het Christendom hier pas laat voet aan de grond kreeg.

De Middeleeuwen

Zelfs in het diepe zuiden bestond continuïteit van bewoning, zoals de basilieken bij Kainepolis (nu Kyparissos) bewijzen. De migraties van de Slaven in de zesde eeuw zorgden voor een duistere periode van twee eeuwen, waarbij het gebied tevens werd geteisterd door Arabische piraten. In die periode vestigden de Slavische stammen van de Milingoi zich op de westelijke hellingen en de Ezeritai op de oostelijke hellingen van de Taigetos of Pentadaktylos zoals het noordelijke deel van dit gebergte in de Middeleeuwen werd genoemd. In de 9e eeuw hernamen de Byzantijnen via het opbouwen van kerkprovincies ook de politieke controle over het gebied dat toen onderdeel was van het ‘thema Peloponnesus’ (een thema is een vroeg-Byzantijnse bestuursseenheid waarin civiele en militaire taken in een hand verenigd waren). In een uiteenzetting van keizer Leo de Wijze (886-912) werd de term ‘Μαῖνι’ voor het eerst gebruikt in de context van een ἐπίσκοπη Μαῖνης (bisdom van de Mani). Waarschijnlijk werd er toen tegelijkertijd ook een burcht gebouwd op het uitgemergelde schiereiland Tigani. Leo’s opvolger Konstantinos Porfyrogenitos (913-959) verkondigde in ieder geval in ‘de Administrando Imperio’, een tekst die waarschijnlijk tussen 948 en 952 werd geschreven, de mening dat de bewoners

van het kasteel van de Maïni geen Slaven waren, maar afstammelingen van de oude Grieken, die tot de dag van vandaag door de lokale inwoners Hellenen worden genoemd, omdat zij zoals in vroegere tijden aanbidders waren van afgodsbeelden, dus heidenen, en dat zij waren gedoopt en christenen waren geworden tijdens de regering van de befaamde keizer Basileios I:

Ἰστέον, ὅτι οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν προρρηθέντων Σκλάβων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων Ῥωμαίων, οἱ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἑλληνας προσαγορεύονται διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλολάτρας εἶναι καὶ προσκυνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιοὺς Ἑλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰοιδίου Βασιλείου βαπτισθέντες Χριστιανοὶ γεγόνασιν. (Constantinus VII Porphyrogenitus, *De administrando imperio* 50.71-76)

Hoewel Konstantinos het gebied foutief in de buurt van kaap Malea plaatste, komt de rest van zijn beschrijving redelijk overeen met de werkelijkheid: het zou een ontoegankelijk gebied zijn dat een groot gebrek aan water had, maar desondanks geschikt was voor de olijfbomencultuur. De bewoners schikten zich naar het provinciale gezag en betaalden al sinds mensenheugenis een tribuut van 400 nomismata. De rebelse Ezeritai en Milingoi trokken zich niets aan van het centrale gezag. Een strafcampagne in 921 bracht hen tijdelijk terug in het gareel. Beide stammen kregen een tribuut opgelegd van 600 nomismata, maar wisten dat na een klaagzang te reduceren tot de oude maat van 60 voor de Milingoi en 300 voor de Ezeritai.

Over de etymologie van het begrip 'Maïni' is heel wat gediscussieerd, waarbij volksetymologieën als μανία (woestheid) lange tijd favoriet waren. We komen deze verklaring zelfs nog vaak in moderne reisbrochures en -gidsen tegen. De meest voor de hand liggende verklaring is echter dat de term is afgeleid van het Oudgriekse woord μανός, dat 'dun gezaaid, ver uiteen, weinig talrijk, droog en boomloos' betekent, een begrip dat de geomorfologie van het gebied volledig dekt. Als we daaraan toevoegen dat het Kastro tis Maïnis op het geheel boomloze karstige schiereiland van Tigani is gebouwd, dan kan de conclusie alleen maar luiden dat de naam van dit kasteel als pars pro toto heeft gediend voor het gehele gebied.

De Mani werd, in tegenstelling tot wat Konstantijn beweerde, niet door Basileios I gekerstend, maar waarschijnlijk pas in de tweede helft van de 10^e eeuw vanuit Sparta. Een exponent van dit proces was een zekere Nikon ὁ μετανοεῖτε (gij zult berouw hebben), een monnik die afkomstig was uit Armenië en ca. 970 via Kreta in Sparta was beland. Het gevolg was een bouw golf in de midden-Byzantijnse tijd, het tijdvak waaruit het grootste deel van de vele Maniatische kerken en kapellen stamt. De rampzalige vierde kruistocht, waarin Constantinopel door de westerse kruisridders werd geplunderd en Byzantium op

feodale wijze werd opgedeeld, had ook gevolgen voor de Mani. Guillaume de Villehardouin gaf opdracht tot de bouw van een vesting die bekend zou worden als Grande Maigne. Waar deze precies heeft gestaan is nog steeds onderwerp van discussie, maar de waarschijnlijkste plek is de locatie van het oude Byzantijnse Manikasteel op de landtong bij Tigani. De Neully, een van zijn twaalf baronnen bouwde op de plek van het Homerische Laas een burcht die bekend stond als Passava. Het Frankische intermezzo in de Mani was van korte duur, want toen Guillaume in 1262 in de buurt van Bitola gevangen genomen werd, kreeg hij zijn vrijheid alleen maar terug als hij de vestingen van Mistras en de Grande Maigne overdroeg aan de Byzantijnen. Zo werd de Mani tussen 1262 en 1453 een appendix van het Byzantijnse despotaat van de Morea, een Byzantijns apanage, waarvan het bestuurscentrum gevestigd was in Mistras. Zowel de despoten als de geleerden van Mistras beschouwden de Maniaten als woest, onregeerbaar en onbeschaafd. Dat negatieve stereotype zouden ze niet meer kwijt raken.

Tourkokratia, opstand en onafhankelijkheid

De Mani was de enige streek op de Morea die in 1460 tijdens de Osmaanse verovering niet had gecapituleerd. Daarom bleef het, net zoals andere geïsoleerde bergstreken waar niet veel te halen was, autonoom, op voorwaarde dat er een symbolisch bedrag aan belasting werd betaald. De krijgshaftige Maniaten waren gewilde huurlingen (stradioti) in de Italiaanse legers. Volgens de Franse reiziger Castella waren deze bergbewoners dusdanig beladen met wapens dat ze op stekelvarkens leken. Het gebied was dan ook voortdurend betrokken bij de Venetiaans-Turkse (1463-1479, 1499-1502, 1537-1540, 1570-1573, 1645-1669, 1684-1715) en Russisch-Turkse oorlogen (1766-1774 en 1787-1792). Vooral na de Turks-Venetiaanse oorlog van 1537 werden Cabo Grosso, Porto Kagio en de baai van Vitylo een schuilplaats van piraten en ontstond er in Vitylo een slavenmarkt. Naar men zegt verkochten de Manioten hier moslims aan de christenen en christenen aan de Osmanen. Dat was ook de reden dat de gelijknamige baai wel ‘Groot Algiers’ werd genoemd. Daardoor kreeg de streek bij zowel westerse als oriëntaalse reizigers, ook als ze er geen voet aan wal hadden gezet of helemaal niet in de buurt waren geweest, een slechte naam. Tijdens het beleg van Kandia (het huidige Iraklio op Kreta) tussen 1445 en 1669 verstevigden de Osmanen ook hun greep op de Mani. Gebruik makend van allerlei tweedracht, benoemden ze de lokale piraat Lyberakis Gerakaris (Gjouwer Pasja) tussen 1667 en 1770 als gouverneur. De Maniaten moesten nu ook belasting betalen en verloren tot aan de Venetiaanse verovering van de Morea in 1686 de controle over hun havens. Bovendien bouwden de Osmanen bij Kelefa een nieuwe vesting en werden die van Zarnata in de Exo Mani en die van Porto Kagio in de Mesa Mani gerenoveerd. Desondanks

zochten na de val van Kreta in 1669 vele Kretenzers hun toevlucht in de Mani. Dit verklaart het voorkomen van vele Kretenzische namen zoals Kapetanakis en Grigorakis in de Mani.

Anderzijds waren er ook Maniaten die naar elders emigreerden zoals de 340 personen die vanuit Proastio naar Taranto trokken en de 600 inwoners van Itylo die onder leiding van de Stephanopouli naar Corsica zeilden.

Tijdens de Turks-Venetiaanse oorlog van 1685-1699 veroverden de Venetianen met steun van de Maniaten de Morea. Tijdens dit Venetiaanse intermezzo, dat tot 1715 duurde, wisten zij uitgebreide privileges los te peuten. De kapetani, als leiders van een ultra-conservatieve clanaristocratie, waren voortdurend met elkaar in machtsstrijd verwickeld. Daarin was sprake van voortdurend wisselende coalities, zodat al snel de uitdrukking '*Maniatikav Mhniatikav*' (maandelijkse Maniatika) opgeld deed. Volgens allerlei waarnemers speelden de papades (priesters) in deze vetes meer dan eens de rol van aanstichters. Bij de Venetiaanse bestuursreorganisatie was Mani aanvankelijk een van de zeven 'camere' waarin de Morea werd ingedeeld, iets later viel het gebied echter samen met vier van de 22 tot 26 'territorii' van de 4 'provinciae' waarin het 'Regno del Morea' werd verdeeld. G. Corner die tussen 1688-1690 de eerste gouverneur was, moest echter bekennen dat deze 'niet overwonnen bevolking alleen de absolute vrijheid omarmde en dat de Maniaten atavistisch vasthielden aan de gewoonten van hun onbeschaafde voorouders.'

Toen de Turken bij de herovering in 1715 beloofden hun privileges niet aan te tasten, bleven de Maniaten neutraal. De belasting bestond slechts uit 4000 grosia, een louter symbolisch bedrag. Een uit hun midden gekozen Basj Kapetanios was verantwoording verschuldigd aan de Moria Valesi, de Turkse gouverneur van de Morea, meestal een pasja met drie paardenstaarten. Het meer ontwikkelde noorden met zijn betere bestaansmogelijkheden nam deel aan de economische ontwikkeling van de Laat-Turkse tijd en bleef een hele tijd rustig, maar in het zuiden kwam er door de schaarse middelen en de overbevolking geen einde aan de vendetta's.

Volgens een 18^e eeuwse gedicht van de onderwijzer Nikitas Nifakis uit Milea, een bergdorp in de Exo Mani, bestond de streek uit drie substreken: de Exo (Buiten) Mani, de Kato (Beneden) Mani en de Mesa (Binnen of Diepe) Mani. De Exo Mani beslaat de kuststrook tussen Kalamata en Itylo enerzijds en de centrale kam van de Taygetos (Pentadaktylos) waarvan de piek Profitis Ilias, die in de volksmond ook bekend staat als Makrino Elia, van verre zichtbaar is. De Exo Mani werd in de jaren dertig van de vorige eeuw bij de provincie Messenië gevoegd en staat daarom ook wel bekend als Messenische Mani. Deze grenscorrectie stelde waarschijnlijk op Strabo bij wie de Thyrides de grens vormden met Lakonië. Alles ten noorden deelde hij op basis van de Augustijnse indeling in bij Messenië. Ten zuiden ligt de Mesa Mani of Binnen of Diepe Mani. Het zuidelijk deel van de Diepe Mani, het eigenlijke 'heartland' van de Maniaten, stond ook bekend als Kakovounia (Slechte Bergen) of Kakouvoulia

(Land van de slechte raadgevers), een begrip waarvan de oorsprong nog steeds duister is, maar dat de hele Mani zijn reputatie van onverzettelijkheid heeft bezorgd, omdat het louter door piraten en gewelddadige strandjutters bewoond zou zijn. Volgens Leake was het voornamelijk een rotsachtige hoogvlakte van twee tot vier landmijlen breed tussen de bergen en een indrukwekkende groep kliffen die aan zee grensde. Het gehele oostelijke deel werd Kato Mani of Beneden Mani wordt genoemd. Een andere benaming is 'prosiliaki' (het naar de zon gekeerde deel). Omgekeerd werd het hele westen ook wel 'aposkieri' (van de zon afgekeerd) genoemd.

De Mani werd na 1770 onderdeel van de internationale machtspolitiek van grootmachten als Rusland, Frankrijk en Groot-Brittannië, die allemaal hun eigen geopolitieke doelen in de Levant nastreefden. Als gevolg van de Russisch-Turkse oorlog van 1768-1774 kreeg de Mani een nog grotere status-aparte. Op basis van het befaamde vredesverdrag van Kouçouk Kainardzi, waarin Rusland de status van protector van de orthodoxe onderdanen van het Osmaanse rijk wist af te dwingen, werd de Mani naar analogie met de Donauvorstendommen een semi-autonoom vorstendommetje (Basj Beylik) onder gezag van de Kapudan Pasja. Een door deze admiraal gekozen pro-Turkse kapetanos werd tot Maniatbey gekozen. Hij was verantwoordelijk voor het bewaren van de orde en een belastingafdracht van 16.000 grosia. Van de acht beys die er geweest zijn, kwamen er vier uit de Kato Mani, drie uit de Exo Mani en slechts een uit de Mesa Mani. Dat reflecteert uitstekend het veel grotere economische belang van het noorden. De eerste twee beys werden op last van de Verheven Poort onthoofd. De regeerperiode van Tzanetbey, de protagonist in Nikitas Nifakis' dichtstuk, was volgens de Franse Griekenlandkenner Yemeniz de 'Gouden Eeuw' van de Mani. In 1798 verschenen de revolutionaire Fransen, die na het verdrag van Campo Formio de Ionische eilanden in handen hadden gekregen, ook op het eiland Kythira, Dat was vrijwel op de stoep van de Maniaten, vandaar dat de Griekse dichter en revolutionair Rigas Ferreas de Mani had uitverkoren tot bruggenhoofd van de Griekse revolutie. Of hij in contact stond met Tzanetbey is onbekend. Wel bewezen zijn de contacten met Napoleon. De Corsicaanse generalissimus correspondeerde in 1797 met deze derde Maniatbey via zijn agenten Dimo en Nicolo Stephanopoli (zie verder). Hierdoor werd Tzanetbey uit zijn ambt gezet en opgevolgd door Panagiotis Koumoundouros. Het aantal inwoners werd toen geschat op tussen de 32.000 en 40.000 personen. Zij konden ca. 10.000 musketten in het veld konden brengen.

De Maniatische krijgsheren leverden een grote bijdrage aan de Griekse opstand, maar hun politieke cultuur stond haaks op de vorming van een centraal geleide staat. Dat liep uit op een conflict met Ioannis Kapodistrias, de nogal autocratische eerste president van het onafhankelijke Griekenland. De arrestatie van Petrobey was een erezaak die alleen met de dood kon worden beslecht. Dat gebeurde in 1831 dan ook in Nafplio, waar Kapodistrias bij het verlaten van een

kerk werd vermoord. Separatistische neigingen bleven nog lang endemisch. Een poging om tijdens het regentschap van de jonge koning Otto de torens neer te halen liep uit op een mislukking, want het Beiers legertje dat orde op zaken moest stellen, werd smadelijk verjaagd. De oplossing was het opnemen van de clanleiders in het staatsapparaat. Daardoor werd de Mani geleidelijk gepacificeerd, maar in het diepe zuiden kwam er pas tegen het eind van de 19^e eeuw een einde aan de slepende vendettacultuur. In die periode was er sprake van een enorme leegloop. De migratiegolf werd pas in de jaren tachtig van de vorige eeuw tot staan gebracht door de opkomst van het toerisme. In het eerste decennium van het derde millennium ondergaat vooral de Exo Mani een bouwgolf van tweede- woningbouwprojecten. Dat gaat zelfs zo ver dat veel nieuwe huizen en torens de vorm krijgen van een kant en klare ruïne.

Maatschappijstructuur en economie

In de sociologische literatuur wordt een maatschappijstructuur zoals die in de Mani vorm kreeg wel milair-agraische regime genoemd. De sociale stratigrafie bestond namelijk slechts uit twee sociale groepen of klassen, zo men wil. De bovenlaag bestond uit een ultraconservatieve clanaristocratie, waarin het militair-politieke bestuur en de patriarchale sociale structuur was samengesmolten. Deze heersende klasse stond bekend als 'Nykliani', 'Megalogenites' en 'Sóilides'. De term 'Nyklianos' werd meestal gebruikt in de betekenis van σόι, γενιά (geslacht). De eerste keer dat deze term in de bronnen wordt genoemd, met name in het rapport van de afgezanten van de hertog van Nevers aan de Manioten in 1618, is er echter sprake van toponiemen die gekoppeld kunnen worden aan de naam van de clan van een zekere Dimitris Niklos: Bragia di Nicliani, Chita de Nicliani, Apano Mulareon Nicliani, Chalionna de Nicliani en Nomia di Nicliani allemaal vlak bij elkaar gelegen in het zuiden van de Mesa Mani. Zij heersten over de 'achamnomerous' (van ἀχαμνός = nietig, mager, schriel), 'famegious' (?), 'kollitous' (van κολλητός = dicht op elkaar), 'akoumbismenous' (leunend, liggend tegen) of 'miseriakous', wat voor zichzelf lijkt te spreken. Het meer ontwikkelde noorden van de Mani was ingedeeld in allerlei districten die kapetaniés, afgeleid van de functie van kapetanios, werden genoemd. In de Exo Mani waren dat Zarnata of Stavropigi, Androuvista, Zygos en in de Kato Mani Marathonisi en Passavas en Malevri.

Hoewel de Mani arm is aan vruchtbare grond en ruwe grondstoffen, werden er in 1785 volgens gegevens van Pouqueville 13.000 vaten olie, 16.000 pond zijde en 3 miljoen galnoten geproduceerd. Rond 1800 was dat volgens Scrofani 220.000 oka graan ter waarde van 30.000 grosia, 15.000 vaten olie ter waarde van 300.000 grosia, 1.400.000 pond galnoten ter waarde van 22.000 grosia en aan diversen 24.600 grosia. In een latere statistiek van Pouqueville lezen we dat de Exo Mani 8 tot 10.000 vaten olie, 3000 oka zijde, 2000 oka vermiljoen en

veel honing, katoen, linnen produceerde. De export zou bestaan uit 900.000 en de import van koren, maïs, wijn enz. uit 500.000 piasters. De export van de Kato Mani zou 500 à 550.000 piaster bedragen.

De vendettacultuur

De Mani was berucht om zijn vendettacultuur tussen de clans. In het Maniotische dialect heette dat γδικιωμός, of ook wel χρέος του αίματος, kortom bloedwraak. Het was geen persoonlijke kwestie, maar het bloed of de eer van de familie of clan stond op het spel. Dat werd eerst besproken in de raad der oudsten (Γερωντική). Als er geen sprake was van opzet of in geval van dronkenschap was de ψυχαδελφοσύνη (bloedbroederschap), een voor beide partijen even eervol alternatief. In het andere geval werd de vendetta openlijk afgekondigd, soms met gewerschoten, soms ook met kerkklokken. Er waren echter bepaalde spelregels, anders zou leven onmogelijk zijn.

- 1) de τρέβα, een algemene wapenstilstand in tijden van oogst etc.
- 2) ξέβγαλμα, letterlijk de onttrekking, een tijdelijke privé-wapenstilstand voor een huwelijk of doop met behulp van een onpartijdige ξεβγάλτης (de onttrekker), meestal een patriarch uit de Nyklianiclans.
- 3) ψυχικό (een ding van de ziel), om algehele vernietiging te voorkomen gaf men zich over aan de genade van de winnende partij.

Naast de belegeringen en algemene vuurgevechten was er de χωσιά. Deze tactiek bestond erin ergens in hinderlaag te gaan liggen en was enigszins te vergelijken met de antieke Spartaanse κρυπτεία, waarbij er op Heloten werd gejaagd. In een rapport van de arts Papadaki uit de periode 1715-1768 lezen we dat er op een bepaald moment 700 gewonden werden geteld in 42 dorpen. Soms waren er per dorp meer dan 50 gewonden! Zo was Vatheia, het favoriete posterdorp van de EOT (Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού), sinds 1765 in twee kampen verdeeld. In 1805 zouden er al 100 doden zijn gevallen. In het diepe zuiden bleef de vendettacultuur nog tot diep in de negentiende eeuw voortleven.

Reizigers in de Mani

De eerste West-Europese reiziger die een voet in de Mani gezet heeft, was de Italiaanse koopman Cyriacus van Ancona. Deze entrepreneur met antiquarische belangstelling bezocht het gebied per schip en hij heeft hier en daar inscripties verzameld en schetsen gemaakt van grafreliëfs en -stèles, die later verloren zijn gegaan of recentelijk gestolen zijn door de kunstmafia. Toen hij Porto Sternes bij Tainaron bezocht om te kijken wat er resteerde van het dodenorakel van Poseidon, werd hij niet door de helhond Cerberus opgeschrikt, maar door een vlucht opvliegende duiven.

Een andere vroege vogel was de Vlaamse ridder Joos of Josse van Ghistele (ca. 1446-1516). Hij is waarschijnlijk alleen langs de kust gevaren en heeft zijn reisverslag ook niet zelf geschreven, want dat was het werk van Ambrosius Zeebout, zijn kapelaan. Het is het eerste verslag over de Mani in het Nederlandse taalgebied:

‘Dit voorseyt al latende en voort seyende lijtmen noch een ander point van gheberchten ooc seer diepe in de zeeloopende genaemt Cavematapam of Porto de la qualie, ligghende onder een hooch geberchte maer is mees al vruchtbaer lant. Ende in tide als de Quackelen die maertse ruymen so zi hier te lande doen en passeren willen de zee naar Barbarien ende de heete landen so vergaderen si daer in so groote menichte dat oncompareerlic is in sulckerwijs datse de kantlieden vange groote tonnen vol die leggen in Azyne in zeker Cinaut en in lauwersbladeren ende vercoopense met grooten hoopen al die landen daere principalic den schipliede twelc daer een goede proviancie is.’

Reizigers in de 16e en 17e eeuw

In de 16^e eeuw waren het vooral Venetiaanse agenten die een bezoek brachten aan de Mani om ze tot opstand aan te zetten tegen de Turken. Een daarvan was Fabiano Barbo in 1571, de eerste West-Europeaan die, tussen 23 februari en 11 maart 1571, de Mesa Mani met een bezoek vereerde. Zijn rapportage aan de proveditor van Cyrigo (Kythria) leidde tot het eerste pact tussen de Mani en de Serenissima Republica.

De Utrechter Jan van Cotwijck (?- 1629) was de eerste noordelijke Nederlander die iets te melden had over de Mani. Hoewel hij, op weg naar het Heilige Land, niet aan land is geweest, kwam hij wel met een verklaring voor de streeknaam Brazzo di Maine. Zijn oordeel over de Manioten zelf was uiterst negatief:

‘is d’eerste de havene van Maina anders den arm van Maina, omdat den selven rontsomme omringent met berghen is gelijk een cromme arm die oock ghenoeemt wordt de havene van de Quackelen zijnde in gheheele dese streke van Peloponnesus als ’t onweder is eene eenige toevlucht van de varede lieden geven de scheepe eene sekere plaetse die heeft den naem van de quackelen om de groote en de ontallijcke menighte van quackeleen die op de byliggende steenrotsen nestelen. De inwoonders van het vaste landt genoemt Mainoten zijn een wild en wreet volck, ende aen hebbende een pantsier dragen een en sy boge inde handt ende staen onder niemandts bevel, maer levende van stelen en rooven, leven sy een ongeacht leven, zijnde christenen met den name maer met der daedt barbaren ende sonder wetten. Sy woonen in een stadt ligghende op een

hooghen heuvel niet verre van de havense (Maina genoemt, maer eertijts Leuctrum) ende de byligghende bergen.'

In de 17^e eeuw nam de aandacht voor de Mani om geopolitieke redenen flink toe. Zo bezochten Philip de Lange Chateaurenault en Pietro de Medici, agenten van de hertog van Nevers, een verre nazaat van de Paleologen, in 1618 de Mani om te onderzoeken of de Maniaten rijp waren voor een opstand tegen het Osmaanse gezag. Dat leverde toen het volgende demografische plaatje op: Itylo 400 families, Kelefa 300 families, Kastania 150 families, Androuvista (Megali Choria) en Tseria 80 en 40 families, Nomia, Kita en Kalonii 30, 80 en 15 families en Lagia 100 families. Pietro della Valle (1586-1652) een Italiaan die vanaf 1615 de wereld bereisde kwam niet veel verder dan de bekende cliché's, die in de vertaling van Glazemaker in 1664 zo klonken:

'scheepten voor langs dit gewest van Morea, 't welk heden van zekere volken bewoont word die Magnaten genoemt zijn, een woest en strijdbaar volk 't welk zich bijna in een vrije staat behoud, hoewel zij onder de heerschappij van de Turk zijn tegen de welk zij dikwijls oorlogen.'

Of de Britse koopman Bertrand Randolp die tussen 1671 en 1676 in het Egeïsche gebied rondzwierf, de Mani of Brazzo di Maina, zoals de Venetianen het gebied noemden, heeft bezocht is ook maar de vraag, maar met grote stelligheid beweerde hij over de Maniaten het volgende:

'If they take any Turks, they sell them to the Malteses, and Legorneses, as they do the Christians to the Turks. If any ship come to anchor on their coast, many arm themselves and go to the place, over against where the Ship doth ride: some of them will be in Priests Habits, walking by the seaside, with their wallets, in which they will have some Wine and Bread. Their Companions lye hid behind the Bushes at some convenient Post. When any strangers come ashore, who do not understand their language, the feigned priests make signs to them, shewing them their bread and wine, which they offer to them for money, by which the strangers being enticed from the seaside (and it may be to sit down and taste their wine) the hidden Manjots come and make their Prey. The Priests will seem to be sorry, and endeavour to make the strangers believe they were altogether ignorant of any such design. So a white flag is put out, and a treaty held with the Ship for their Ransome. The Priests endeavour to moderate the price, shewing a great deal of respect to their companions, who are cloathed in Turkish habits, many ships have been thus served'... 'In the year 1667 they rebelled and sent to the Venetians and Malteses, who came to their assistance bringing with them Powder and other Ammunition. Many parties of them would often make incursions into the Turks

dominions and did much harm. But the Captan Bassha who went with forty gallies to relieve a castle called Zarnata, reduced them to their former Obedience. Articles were drawn up in which the Manjots consented to pay a small Tribute.'

De Venetiaanse geograaf P. M. Coronelli kon daar niet veel nieuws tegenoverstellen, of het moet het nogal raadselachtige fragment zijn waarin hij beweerde dat de Turken tussen de havens van Maina en Kagio

'dans l'endroit où étoient les ruïnes de l'ancien Cersapolis, les Ottomans bâtirent autrefois une Forteresse qu'ils appellerent Turcotogli Olimionas que les Grecs interpretent Castro de Maini & les Turques Monique.'

Het zal inmiddels bekender voorkomen wat hij iets verder op dezelfde pagina stelt:

'Les hommes y naissent belliqueux & ils ne soupirent qu'aprez quelque entreprise de quelque puissance Chretienne sur leur país. Ils s'y aideroient de tout leur coeur & de toutes leurs forces; car aussi bien ayans en abomination le Gouvernement Barbare des Turcs, ils sont autant qu'ils preuvent leur retraïte dans les creux de rochers & parmi les plus epaisses forets, pour eviter de payer le tribut & pour respirer quelque peu de liberté.'

Hoewel Olfert Dapper (1639-1689) het prototype van een leunstoelreiziger is, kwam hij door het degelijk uitpluizen van de oude en de contemporaine bronnen alsmede het raadplegen van de Amsterdamse kooplieden en schippers tot het uitgebreidste en objectiefste verslag van de Mani van de hele 17e eeuw. Zijn hoofdstuk over de Mani in zijn boek over de Morea beslaat maar liefst 16 foliabladzijden:

'Brazzo di Maina of Maïne en anders nu van de Grieken Tzakonia, en by ouden Lakonia genoemt is een gewest of lantschap dat, tot eene lange streke, op de zuiderlijkste kust van Morea uitgestrekt leit of Brazzo di Maina is eigentlich het zuider gedeelte van het beroemt lant van Lacedemonie, anders Lakonia, en leit tusschen twee ketenen van bergen besloten, strekkende een weinigh van 't Noorde na 't Zuide, om de Kaap van Matapan te maken: zulks deze kaep ten Weste, de golf van Koron eertijts de Messenische zeeboezem genoemt, en, ten Ooste, de golf van Kolochina, by ouden de Lakonische zeeboesem maekt. Aldus wort ook de kust van de stad Modon af tot aen de kaep van Matapan by ons zeevolk de kust van Meyne genoemt... De Maignotten, of anders Mainjotten, of Mainoti gelijk d'Italianen spreken, en alzo na hun lant Maina, dat zij nu

in Morea bewonen, genoemd zijn zekere ael oude volken van Griekenlant, en een deerlijk overblijfsel der oude Lacedemoners, die een gedeelte des lants der oude Lacedemoners, of eigenlijk het zuider gedeelte van het oud lantschap van Lakonia nu Tzakonia en Sakkania geheten, bewoonen en alleen onder al de Grieken, tot nu toe zich in een lichaem van een Republiek, in spijt van de magt der Turken, gehouden hebben.....Wat de zeden en inborst der Mainjotten belangt: nooit heeft men van eenigh volk zoo verscheidenlijk als van hen gesproken. Eenige krijten hen voor beestachtige, en meineedige menschen uit, en die uit de natuur tot roverije genegen zijn. Andere houden de Mainjotten voor een oprechte of ware nakomelingschap en afkomste van die grootmoedige Grieken, die hunne vryheit boven hun enige leven gestelt, en door zo vele heldendaden, of de schrik of 't ontzag aen andere volken voor hen gegeven hebben.'

18^e eeuw

In de 18^e eeuw was het merendeel van de 'Grand-Touristen' afkomstig uit Engeland en Frankrijk. Onder hen waren diplomaten, maar ook botanici en oriëntalisten als Richard Pococke (1704-1765). Hij reisde tussen 1736 en 1740 rond in de Levant, maar heeft geen stap in de Mani gezet. Toch voelde hij zich net als zijn voorgangers verplicht iets over de streek te melden:

'The part of the Morea called Maina, from a town of that name, is divided in the Upper and Lower, from which the inhabitants have the name of Maniots, living among those inaccessible mountains, which are the ancient mount Taygetus, where they have always preserved their liberty. To each part they have a captain or head, and these are generally at war with one another and sometimes a pretender sets up and causes a civil war. The Upper Maina is to the west of the river Eurotas, the inhabitants of this part are the most savage people and come littler abroad, those of the Lower Maina to the east extending to the Gulph of Coron and near to Calamata are more civilised, go abroad to Calamata and pay only a small poll tax when they are caught out, but the people dare not injure them. Their country produces nothing but wood, and all their export is of the large acron with its cup, which is sent to Italy for tanning: so they go into the neighbouring parts, and labour the land for a proportion of the produce, and will pay nothing to the grand signor. It is said that any one recommended to their captain might travel in those parts very securely.'

Ongeveer gelijktijdig reisde de Waal Pierre Lambert de Saumery de Mirone door de Levant. Zijn schip zou in januari 1720 Porto Kagio hebben aangedaan. Volgens zijn zwaar overdreven verslag omringden maar liefst tweeduizend

Maniaten het schip om hun handelswaar aan te bieden. Daarbij gijzelden zij enkele schepelingen en lagen de volgende dag met zesduizend aan het begin van de baai op de loer. Het schip kon echter ontsnappen. Ik heb nog niet kunnen achterhalen of de Mirone deze reis echt heeft gemaakt. In *Anecdotes Venitiennes et Turques ou nouveaux mémoires de Bonneval etc.* waarvan De Mirone ook de auteur is, lezen we echter:

'je fus surpris par une troupe de ces Grecs qu'on apelle Magnotis, aussi voleurs & aussi traîtres que des Miquelets. Mes deux Eunuques, à la vue de cette troupe de brigans, s'envolèrent comme le vent, & me laisserent exposée aux insolences de cette canaille avide de rapine. Cette nation nommée les Magnotis habite une partie du Peloponnèse depuis le Cap de Modon jusqu'a celui de Matapan: les rochers escarpés dont cette contrée est remplie, les met à l'abri de toutes poursuite. C'est un peuple perfide & indomptable semblables aux Arabes, ils se réfugient dans des cavernes inaccessibles de sorte que les Turcs dont ils sont sujets n'ont pu jusqu'ici les réduire, ni les obliger par les châtimens à se contenir dans les règles du devoir de la vie sociale. La Religion Gréque qu'ils professent, quoique Chrétienne, ne peut mettre de frein à leurs brigandages. A peine en ont-ils une teinture grossière, leurs papas ou Prêtres bien loin de leur inspirer la Morale, sont les premiers à voler & à dépouillir tous ceux qui ont le malheur de tomber entre leurs mains, ils ne respectent pas plus les Turcs leurs souverains que les autres.'

J. Heyman, een professor Oriëntaalse talen aan de Leidse universiteit, en de diplomaat J. A. van Egmond van der Nyenrode reisden ongeveer gelijktijdig in de Levant rond. Ze zijn zeker niet in de Mani geweest, maar vonden het toch nodig iets over de Manioten te zeggen:

'Het land tusschen deze twee ryen Bergen inleggende word genaamt Brazzo di Mayna, en het volk, hetzelfde bewoonende, Magnotti. Dit is zeer quaad van inborst, ja zelfs zo, dat het gansch niet veilig is op deze kusten voet aan land te zetten, want Vreemdelingen die zy kunnen betrappen, geraken niet ligt wederom uit hunne handen, zonder groote Rantzoengelden te betalen dreigende hen anders tot Slaven te zullen maken; ook betalen zy de Grooten Heer geen Schatting, en offschoon en wel eens verscheiden reizen geregelde krygsvolkeren op afgezonden zijn, zo hebben die hen echter nooit kunnen t'onderbrengen, en dit zijn de eenigste Grieken dan ook, die zich als noch afhankelijk van de Turken hebben weeten staande te houden. Zy hebben een soort van Regeringsvorm – meest zweemende naar het Republijsche of daar de Gemeente het Gezach voert. Het volk is kloek, schrande, maar ook te gelijk schelmachtig en roofzuchtig, wordende hun landstreek om die reden dan

ook van de andere Grieken het groote Algiers genaamt. Hunnen Papaas of Geestelijken gaan zelfs met de Zeerovers op buit en bekomen daar het tiende gedeelte van, als zijnde een Voorrecht hunner kerk.'

Toen de jonge aristocraat Marie-Gabriel-Auguste-Florent Choiseul Gouffier (1752-1817) in 1776 een grand tour had gemaakt in het Egeïsche gebied, leverde dat in 1782 een van de schitterendste folia op uit de reisliteratuur. Al in het voorwoord komt ook de Mani ter sprake:

'Il existe dans la Grèce une autre nation plus interessante encore, & dont l'origine réveille de plus grandes idées, ce sont les descendans des anciens Spartiates, connu auhourd'hui dans le Levant sous le nom de Maniotes. C'est-là, c'est sur les monts Taygetos, qu'armés pour la cause commune, robustes, sobres, invincibles, libres comme au tems de Lycurque, ils défendent avec succès, contre les Turcs, cette liberté qu'il a maintenue contre tous les efforts de la puissance romaine. C'est en vain que les Turcs ont fréquemment envoyé contre eux de nombreuses escadres & des armées formidables un peti nombre d'hommes libres a vaincu des milliers d'esclaves. Là se sont réfugiés, après la ruine de Constantinople, les Comnènes, les Paléoloques, les Phocas, les Lascaris, jadis Souverains d'une peuple avili, & maintenant les égaux d'un peuple libre. Là sont ensevelies des actions héroïques, dignes d'être transmises à la posterité, par la plume des Thucydides & des Xenophons là existe encore, & je l'ai vu, un de ces Chefs Maniotes, qui ayant pris les armes à l'arrivée des Russes, enfermé dans une tour avec quarante hommes soutint un siège contre six mille Turcs; il s'y défendit plusieurs jours, & les Assiégeans, était enfin parvenus à embraser son asile, virent sortie sanglans & couverts de blessures, deux hommes, un vieillard & son fils'.

Over dit relaas ligt zulk een dikke saus van filhelleense romantiek, dat we deze weergave rustig met een korreltje zout kunnen nemen. De pathetische Choiseul kwam er echter niet onder uit ook iets negatiefs over de Mani te melden, want dat de Kakovounioten zich grotendeels door strandjutton en piraterij in leven hielden, kon ook hij niet ontkennen:

'Au milier de cette petite nation, existe une race particuliere d'hommes sans propriétes, au nombre d'environ deux mille ne respirant que le brigandage, infestant la mer de leurs pirateries quand ils pouvent se procurer un bateau, ou attendent sur les rochers des ces parages dangereux enz.'

Cornelis de Pauw (1739-1799), een achterneef van Cornelis de Wit en de oom van Anacharsis Cloots, die als lid van de Conventie een rol speelde in de Franse

revolutie, was van een ander kaliber. Hij was zelfs niet eens een leunstoelreiziger. Hij vergeleek in zijn verschillende *Recherches* allerlei oude volken met elkaar. In zijn *Recherches philosophiques sur les Grecs* waarin hij de beschavingen van Athene en Sparta met elkaar vergeleek, kwam hij ook kort te spreken over de zeden en geschiedenis van de Maniaten:

‘Ce terrain est de sa nature fort aride, & on n’y trouve que quelques vallées propres à la culture de l’orge, des muniers, des chenes-verts, & des oliviers d’une qualité très-inférieure à ceux de l’Attique’

Hij stelde dat de Maniaten geen afstammelingen waren van de Spartanen, maar hoogstens het kroost van de Eleutherolakonen. Hij wist ook dat ‘Stephanópoulo, proto-géronte de Vitulo’ met zijn familie en andere Maniaten naar Corsica waren geëmigreerd. Toen hij dan ook zonder schroom beweerde dat *‘il est très-probable que les Mainots de la Laconie ont aussi, dans les accès de leur rage fanatique, dévoré plusieurs Mahometens de la Morée’* bleef een antwoord niet lang uit. Naast Adamantios Koraïs, de grote leermeester van het Griekse volk in Parijs, en de Engelse Grand Tourist Watkins dienden ook enkele nakomelingen van deze Stephanopoulos de Pauw van replek.

In 1797 waren Dimo en Nicolo Stephanopoli door Napoleon op pad gestuurd om poolshoogte te gaan nemen in die Griekse regio’s die geschikt waren voor wat afleidingsmanoeuvres tijdens zijn Egyptische campagne. Daartoe behoorde naast Epirus (Chimara en Souli) uiteraard ook de Mani. De twee Franse Manioten kregen opdracht zich met een brief van Napoleon te melden bij de burger Arnault, een Frans agent die zich ophield bij Tzanetbey Grigorakis, op dat moment de derde Maniatbey. Deze beantwoordde allerlei vleierij van Napoleon met het aforisme: *‘hij (Napoleon) is nogthans een Athenienser in de staatkunde, een Spartaan in dapperheid en een Thebaan in krijgsverrichtingen.’* Dat een reisverslag van de nakomelingen van een Manioot niet per definitie een betrouwbaarder beeld oplevert, blijkt uit de inhoud van dit reisverslag dat een compilatie is van Antoine Serieys. Het is een opeenstapeling van romantische fictie, op hol geslagen filhellenisme en wishful thinking. Alleen de in het Italiaans geschreven brieven van Dimo aan Napoleon in het tweede deel lijken authentiek. Vandaar de volksetymologie voor de Mani:

‘Maina ontving volgens de overlevering over de bewoners van die landstreek, zijn naam van het Grieksche woord manía, woede, om uit te drukken de kloekmoedigheid, waarmee dit volk de Turken bestreed.’

Aangezien ik alleen de Nederlandse vertaling heb kunnen raadplegen, weet ik niet of de impliciete aanval op Cornelis de Pauw een vondst is van de vertaler of uit de koker komt van Serieys of de Stephanopoli:

‘Van alle de lasteraars van dit volk is er geen erbarmelijker dan de schrijver van de wijsgeerige bespiegelingen over de Grieken. Los weg schrijvende en zo los oordeelende hebben zij boeken geschreven, ten naaste bij gelijk men een droom droomt.’

Nog voordat de Stephanopoli op pad gingen naar de Mani, richtten enkele Engelse Grand-Touristen hun aandacht op deze Laconische ‘kannibalen’. De Engelsman Thomas Watkins die tussen 1787 en 1789, dus aan de vooravond van de Franse revolutie, zijn grand tour door Europa maakte, was een van de eerste Engelsen die de Maniaten vergeleken met de oude Spartanen:

‘Gij zult ongetwijfeld niet weinig verwonderd zijn, van mij te vernemen, dat’er eene zeer sterke gelijkheid van karakter tusschen hen plaats heeft, vooral daar de laatsten, die nu Magnotti heet, de eerste Grieken zijn, die naar hunnen voorouders zweemen. Zij zijn even vrij en onafhankelijk als de oude Spartanen, veilig zijnde in hun armoede, en de ontoegankelijkheid hunner bergen, noch even zeer ingenomen met de wapenen, dragende bestendig, een ijzeren helm op het hoofd, waarin zij, nu en dan, hun zwarte pap koken. Ook zijn zij even tuk op roof, als hunnen voorouders; het plonderen, gelijk deezes, voor een eerlijk werk houdende, bij als dien zij het slegts zonder ontdekt te worden, kunnen doen.’

Toen zes Maniaten langs zij kwamen en een partijtje vis verkochten, was hij zo onder de indruk van hun physiognomie dat hij uitriep: *‘Sparte moi, Sparte kudianeira Patris’* (Sparta is mijn Vaderland, Sparta, zoo beroemd door mannen).

De 22-jarige John B.S. Morritt was de eerste Engelsman die tijdens zijn grand tour in 1795 de Mani echt bezocht. Hij was in gezelschap van zijn vriend Randle Wilbraham en zijn ‘tutor’ Robert Stockdale. Het drietal bereisde echter uitsluitend de Exo Mani en kwam na een bezoek aan Kitries en Kardamyli, waar ze de bioloog en botanicus John Sibthorp en de geoloog John Hawkins ontmoetten, niet verder dan Itylo en Marathonisi. In Agios Dimitrios waren ze te gast bij de Christeasclan, van wie de ‘polemopyrgos’ (oorlogstoren) nog steeds boven alles uitroont. In een brief die hij vanuit Kitries aan zijn zuster Anna richtte is hij lovend:

‘We have at last got into a country which, for your consolation, everybody before we came here, both Turks and Greeks, told me was impassable, and that we run the risks of true Englishmen in attempting to see it. If I see any danger of not getting out of it, it is not from banditti, but from the hospitality and goodness of its inhabitants, and we really have thoughts of domiciliating, and staying in Maina.’

De wijze waarop de bewoners elk stuk vruchtbare grond exploiteerden, herinnerde hem aan Zwitserland. Hij herhaalde de opvatting van Watkins over de Spartaanse afkomst en voegde er de gebruikelijke stereotypen over de Maniaten in het algemeen en het verschil tussen hen en de Kakovounioten aan toe. Hij zei ook dat elke reiziger die patriarchale en primitieve gewoonten wilde zien, een bezoek moest brengen aan de Maina. Uit deze brief aan zijn zuster wordt ook duidelijk waarom de jonge Morrith met de gedachten speelde zich in de Mani te vestigen. Nadat hij afscheid had genomen van de bey (op dat moment Tzanetbey Grigorakis) gingen ze op weg naar de 'fair lady's castle':

'The lady is about twenty-eight, her husband, who governed here, is dead, and she is mistress of the territory. You will remember the freedom of the ancient Spartan women, and the fine answer of the wife of Leonidas when told 'they were the only women who governed the men', and she replied 'because we are the only women who produce Men'. While the sex is degraded at three hours' distance, they are here free, simple, and happy. By what I am told they are very virtuous, and it is the only instance in the Levant. For all this they are as beautiful as angels; it was a new thing to us to have audience of a fine woman, attended by a train of damsels, most of them pretty, and her sister, who was about eighteen, and as beautiful as you can conceive.'

Daarna volgt een uitgebreide beschrijving van de vrouwelijke klederdracht en de bekoring ervan voor Morrith. Hij voegde er echter aan toe dat het eergevoel van de dames naar zijn mening iets te ver was ontwikkeld:

'as at one captain's where we had a ball, they apologised for not having better music, as a favourite fiddler having made too free either with the person or reputation of a fair lady here aroused the vengeance of the softer sex, and she shot him through the head upon the spot.'

19e eeuw

Hoewel het aantal reizigers dat de Mani bezocht steeds groter werd, leverde dat geen objectiever beeld op. Integendeel, de aloude stereotypen werden nog krachtiger herhaald. Eerste in de rij was François Pouqueville (1770-1838), een arts die in het kielzog van Napoleons expeditie naar Egypte door piraten was gevangengenomen en in de Peloponnesus terechtkwam. Daar had hij zoveel bewegingsvrijheid dat hij allerlei informatie over dit gewest wist te verzamelen. Zo reproduceerde hij in een Franse vertaling de twee firmans van Gazi Hassan Pasja, de vizier en admiraal (Kapudan Pasja) van de Osmaanse vloot, waarin

Zanetachi werd aangesteld tot de eerste bey van de Mani. Ook hij maakte weer onderscheid tussen de Manioot en de Kakovounioot, die het Diepe Zuiden bewoonde.:

'le Cacovouniote a l'oeil noir et couvert, il est trapu, et rabougri comme les érables de son pays; il a le teint brulé et paraît méditer le crime: sa physionomie sombre décèle un assassin. Le son voix du Maniote est plein et pressé, celui du pirate est rauque et guttural. Le Maniate marche avec légèreté; le Cacovouniote bondit comme un sanglier, le premier attaque avec fureur et pille avec joie le Turc, son ennemi: le second n'a qu'un ennemi, mais cet ennemi c'est le genre humain, qu'il voudrait déchirer dans son aveugle rage.'

Hij stelde dat een blik voldoende was om de Cacovouniotes of Cacovouliotes, ook wel 'Cacovougnis, ou brigands de la montagne' genoemd, te onderscheiden van de 'gewone' Manioten. Een generatie later was zijn mening over de Manioten ondanks autopsie er niet luchtiger op geworden:

'L'état du Magne offre, d'après ce qu'on vient de dire, le tableau de la Grèce héroïque au temps ou ses peuplades soumises à des chefs particuliers vivaient dans un état habituel d'alarmes et de guerres intestines. Chaque coin de terre, formant une anarchie composée de klephts et de pirates influencée par un capitaine, est continuellement sur le qui-vive, ou bien en guerre avec ses voisins, et tous ensemble se regardent en état d'hostilité permanente avec le reste de l'univers. Ainsi le xénélasie ou haine de l'étranger, les rapines, l'assassinat, le mensonge et le vol, qu'on érige en vertus à Sparte, sont autorisés parmi les Maniates, pourvu que les désordres aient lieu en dehors du pays qu'ils habitent.'

Het is niet precies duidelijk waar Pouqueville tijdens zijn reizen door Griekenland allemaal echt geweest is en wat hij beschrijft vanuit *hearsay*. Waarschijnlijk is hij niet verder gekomen dan Platsa, want hij beweert doodleuk dat de afstand van dit dorp tot Limeni slechts vier landmijl is, een getal dat haaks staat op de werkelijkheid. Hij geeft een statistiek van 1813 waarin er op een totaal van 34 à 36.000 inwoners 11.360 mannen zouden zijn tussen de 14 en 60 jaar, dus geschikt voor de krijg in het algemeen en 5951 die in 'het buitenland' zouden kunnen dienen.

Sir William Gell (1777-1836), door Lord Byron op de hak genomen om de snelheid van zijn antiquarische en topografische surveys, bezocht alleen het noorden van de Exo Mani en kwam niet verder dan Kitriés, waar de toenmalige Maniatbey op dat moment resideerde. Dat weerhield hem niet om een waterval aan negatieve stereotypen over de Maniaten uit te storten:

'We were now on our way for the country of the Mainotes or Mainiotes, so redoubted and so terrible to their own countrymen as well as to the Turks'

en op dezelfde bladzijde:

'as to the liberty of the Mainiots it is at best such as the garrison of a besieged town enjoys, with an enemy at the gates and martial law within'
'the Mainiots in general are indeed in every respect far behind the rest of the Greek population of the Morea and all sunk beyond all hope of recovery in ignorance and prejudice.'

Gell herhaalde het verschil in beschaving tussen de Mesa Mani en de rest van het gebied:

'the most barbarous tribe of Kacabouliots near Cape Matapan' en *'the natives of Kakaboulia are beyond comparison the most barbarous and piratical of the Mediterranean coast and they make no scruple to fit out boats, which being full of well-armed Mainiots, fall upon the defenceless merchant vessels of all nations, and after plundering, sink the ship and crews, that no one may remain alive to tell who were the perpetrators of the horrid transaction.'*

Ook benadrukte hij dat de Maniatische onderklasse te lijden had van de bovenlaag:

'Under a hundred captains, they are a hundred times more oppressed than they would be under the worst despotism of the Turks. While the people suffered the Bey was ill at ease.'

William Martin Leake (1777-1860) was de eerste reiziger die een langere reis door de Mesa Mani maakte. Na een lang relaas over de antieke topografie gaf Leake een schets van de praktijk van de vendetta:

'While the two branches of the Grigorakis were living here in that state (in Skutari), Katzano being then young, he, with his brother and another were sitting on the outside of a house, when thirteen of the opposite party passed by. Katzano and his friends saluted them; the others returned the salute in an offensive manner, or such at least as Katzano and his friends, who had been drinking, thought proper to interpret as such, and who, without another word, rose and fired upon their opponents. The fire was returned, and both the brothers were dangerously wounded. Andon then

sallied out of his house with a band of followers, seized eleven of the enemy, and shut them up in a pyrgo, until his nephew's wounds were healed, intended to have had blood for blood if they had died.'

Leake herhaalde de pejoratieve mening over de Mesa-Maniaten als beruchte jutters en zeerovers. Hij vertelde ook dat de vrouwen goede schutters waren. In ieder geval durfde hij, verblijvend in de pyrgos van Katzano Grigorakis, niet de proef op de som te nemen toen diens vrouw voorstelde zijn hoed te doorboren vanaf een afstand van 150 yards. Katzano's familie bestond uit 25 personen. Hij was op negentienjarige leeftijd gehuwd met een meisje van veertien. Van de 15 kinderen die ze hadden gehad, waren er nog negen in leven.

Leake beschreef ook het interieur van een traditionele Maniatische woontoren. Deze pyrgos bestond uit twee etages. Op de onderste huisde Katzano's lijfwacht. De bovenverdieping bestond uit een lange ruimte die door een kleine verhoging in tweeën was verdeeld. Aan de ene kant bevond zich de open haard en het keukenmeubilair, aan de andere kant diende een matras als sofa. Matrassen en dekens lagen opgestapeld in een andere hoek van de kamer, de rest van de boedel hing aan de muren of was opgeborgen in houten kisten die in het rond stonden. De vloer bestond uit losse planken die nooit geschrobt werden. Vandaar dat ze 's winters bewoond werden door ontelbare vlooiën en 's zomers door ontelbare luizen. Dat roof in 1805 nog steeds eervol was bleek ook uit de woorden van Polikos Toumbaki, een Kakavuliotische kapetanios uit Vamvaka die tijdens hun ontmoeting vrijwel meteen Leake's bediende in het oor fluisterde: *'If the bey had not given such precise orders concerning you how nicely we should have stripped you of your baggage.'* Niettemin was aan het eind van zijn veertiendaagse tocht door de Mesa Mani een van zijn pistolen gestolen, waarschijnlijk door een lid van zijn escorte. Volgens Leake bestond het menu van de onderklasse tijdens de vasten uit gezouten zeesterren, olijven, geitenkaas, maïsbrood met knoflook of uien, een maaltijd die werd weggespoeld met zure wijn. Ook het leven van de gemiddelde Kakomanioot was vooral bij misoogsten erg karig:

'Except on the great feasts, none but the richest of the Kakovuliototes kill mutton or poultry: an old ox no longer fit for the plough, or a sheep or fowl already at the point of death they sometimes indulge in. Cheese, garlic, and bread of maize, are the principal food; wine and oil, as their district produces none, they seldom use. A boy even of fifteen has a wrinkled, weatherworn appearance, but diseases are rare, they live to a great age, and their chief evil is a population disproportioned to the natural resources of the country.'

Nadat Griekenland onafhankelijk was geworden reisden ook weer eens enkele Nederlanders naar de Levant. Zo bezocht de jonge Nederlandse jurist Beucker Andreae na het beëindigen van zijn studie in het jaar 1841 Italië en Griekenland. Deze Grand Tour bracht hem ook in de Morea. Hij heeft de Mani niet zelf bezocht, maar zag in Sparta waarschijnlijk genoeg Maniaten om zich een oordeel aan te matigen:

‘De tegenwoordige bewoners van den Maina houden zich nog voor echte afstammelingen van den krachtigen Spartaan. Wanneer men die gespierde en in eengedrongene bergbewoners ziet, schijnt die adeltrots zoo geheel onwaarschijnlijk niet. Of zij nu ook erfgenaam zijn geworden zijn van die deugden hunner voorvaderen, hiervoor koester ik wel eens regtmatige vrees. Wanneer roofzucht gelijk staat aan dapperheid, dan stem ik den eersten toe, want hierin munt de trotsche Mainoot ten hoogsten uit en telt die onder zijn beste eigenschappen. Sedert de kasteelen, die ware roofnesten in den Maina, vrijwillig verlaten en gesloopt zijn door de capitani, die naar elders verplaatst zijn of eenige militaire betrekking verlangd hebben, Sedert de Heer Ferder het commandement over de Maina opzich genomen heeft en door de meest regtvaardige en gestrengte maatregelen de woestee bevolking in bedwang hield, sedert die tijd is ook hier rust en ontkiemt er reeds eenige beschaving. Den voormaligen klepht, die geenen anderen arbeid kende, dan die van roof, ziet men reeds op het land zijn werk verrigten, en men hoeft zich in de laatste maanden niet te beklagen over groote misdaden. Roofzucht was bij den Mainoot deugd en grondbeginsel geworden, en dat men die vast gewortelde denkbeelden niet dan langzaam, zal kunnen uitroeijen, is maar al te natuurlijk. Hiertoe behoort zeer vele menschenkennis, en eene vastheid van karakter, die men zelden in een eenen mensch verenigd vindt. De beleefde secretaris verhaalde mij eene ware gebeurtenis voor nog slechts een jaar in de nabijheid van Sparta voorgevallen, waaruit men den geest van het volk duidelijk kan leeren kennen. Een Engelschman had eenen nacht in een armoedig dorpje doorgebracht, en toen hij het huis, waarin een treurende weduw hem ontvangen had, verliet, zeg hij, dat deze vrouw bitter weende. Waarom schreit gij zoo, vrouwtje? vroeg hij bewogen. ‘Omdat, indien mijn braven man nog leefde, gij niet met alle die zakken zoudt kunnen vertrekken, maar wat zoude ik nu arme weduw vrouw’... Een ander reiziger had gedurende eenige dagen zijn intrek bij eene magistraatspersoon genomen, en vertrekkende bood hij zijn gastheer dankbaar voor het genotene zijne diensten en voorspraak aan, wanneer hij in Athene weder zoude teruggekeerd zijn. ‘Laat me liever’zeide de oude klepht, uwen koffer, want zie, ik heb u nu nog goed gedaan en wanneer gij met die schatten in het gebergte komt, neemt men ze u toch af, en dan moet gij dezelve afstaan aan menschen, die u nooit iets goed

gedaan hebben. De gastheer sprak op zulk eene bepaalde wijze en zag de vreemdeling, daarbij zooveel beteekenend onder de ogen dat hij den wijzen raad opvolgde, en hem zijn koffer tot een aandanken achter liet!’

Daniël Koster

Gebruikte literatuur

- Beucker Andreae, J.H., *Eenige brieven uit Morea en Athene*, Utrecht 1843.
- Choiseul Goufier, M.G.F. A., Comte de, *Voyage Pittoresque de la Grèce*, Paris 1782, tome premier.
- Coronelli, P.M., *Morea*, Amsterdam, 1686.
- Cotwijck, Jan van, *De loflycke reyse van Ierusalem ende Srien enz.*, Antwerpen 1620.
- Dapper, Olfert, *Naukeurige Beschryving van Morea eertijts Peloponnesus enz.*, Amsterdam, 1688.
- Droulia, Loukia e.a. *Mani A Cultural Itinerary 1994-1994 Travellers to the Mani 15th-19th C.* 1993
- [Ambrosius Zeebout], *Tvoyage van Mher Joos van Gistele enz.*, Gent,. 1572 (3^e druk).
- [Heyman, J.W.], *Reizen door een gedeelte van Europa, Klein Asien, verscheide Eilanden van de Archipel enz.*, Leiden, 1757-58.
- Koster, Daniël, *To Hellen's Noble Land, Dutch accounts of travellers, geographers and historians on Greece 1488-1854*, Athene/Groningen, 1995.
- Σωκρ. Β. Κουγέας, *Μανιατικά Ιστορικά Στιχουργήματα*, Athene, 1964
- Leake, William Martin, *Travels in the Morea*, Londen, 1830.
- Leigh Fermor, Patrick , *Mani, Travels in the Southern Peloponnese*, Harmondsworth, 1987 (4^e druk).
- Lock, Peter, *The Franks in the Aegean 1204-1500*, Londen, 1995.
- Δήμος Ν. Μέξης, *Η Μάνη και οι Μανιάτες*, Athene, 1977.
- Marindin, G.E., (ed.) *The Letters of John B.S. Morrith of Rokeby*, Londen, 1914.
- Pauw, C. de, *Recherches sur les Grecs*, Berlin, 1788.
- Pococke, R., *Beschrijving van het oosten*, Amsterdam, 1776-86.
- Pouqueville, F.C.H.L., *Voyage en Morée, à Constantinople et l'Albanie*, Paris, 1805.
- Pouqueville, F.C.H.L. *Voyage en Grèce*, Paris, 1826.
- Randolph, Bertrand, *The Present State of the Morea*, Londen, 1689.
- Γιάννης Σαΐτας, *Μάνη*, Athene, 1987.
- [Sérieys, A], *Reize van Dimo en Nicolo Stephanopoli in Griekenland enz.* Den Haag, 1800.
- Valle, Pietro della, *Alle de Voortreffelijke Reizen van de deurluchtige Pietro della Valle enz.*, 2e dr. Amsterdam, 1681.
- Watkins, Thomas, *Reizen door Zwitserland, Italien, Sicilien en de Grieksche Eijlanden*, Haarlem, 1794-96.
- www.maniguide.info (John Chapman heeft deze uitstekende website in elkaar gezet, met speciale aandacht voor de Maniatische kapellen en kerkjes).